

DOI: 10.34015/2523-4552.2022.1.03
УДК 343.8

Колб О. Г.,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України,
голова робочої групи волонтерів
ГО «Союз інвалідів Чорнобиля Волині»
Всеукраїнської громадської організації
інвалідів «Союз Чорнобиль України»
ORCID: 0000-0003-1792-4739

«ФЕНОМЕН» ЗЛОЧИННОСТІ УКРАЇНИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇЇ ДЕТЕРМІНАЦІЇ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ

У статті здійснено аналіз деяких кількісно-якісних показників вчинення кримінальних правопорушень у 2022 році, визначено особливості їх детермінації у воєнних умовах, а також розроблено науково обґрунтовані заходи, спрямовані на усунення існуючих у зв'язку з цим проблем.

Ключові слова: кримінальне правопорушення; детермінанти злочинності; показники злочинності; зброя; детермінація; причина; умова; корелянта.

Постановка проблеми. Війна, яку безпідставно розв'язала Російська Федерація (РФ) проти України у лютому 2022 року, обумовлює необхідність по-новому та більш ефективно підійти державі та, зокрема, її правоохоронним органам до вирішення тих завдань, що пов'язані із запобіганням кримінальним правопорушенням у таких особливих умовах.

Важливим у зв'язку з цим є професійно виважений та науково обґрунтований аналіз основних кримінологічно значущих показників, що складають зміст так званої кримінологічної характеристики злочинності [1, с. 39–54].

У першу чергу, мова ведеться про такі її структурні елементи, як рівень вчинення кримінальних правопорушень (кількість зареєстрованих злочинів і осіб, які їх вчинили за певний період та на конкретній території; коефіцієнт злочинної активності; т.

ін.) [2, с. 69–73], а також про детермінанти, що спричинили та обумовили зазначені суспільно небезпечні та кримінально карні діяння [3, с. 116–126].

Без сумніву, що варто при цьому враховувати як питому вагу в оціночних показниках латентної злочинності та віктимізації цих суспільних явищ [4, с. 20–25], так і в цілому процес їх детермінації [5, с. 274–280].

Отже, якщо застосувати вказану теоретичну модель до виміру злочинності, яка мала місце на протязі січня-травня 2022 року на території України, то у порівнянні з аналогічним періодом 2021 року кількість зареєстрованих у Єдиному реєстрі досудових розслідувань (ЄРДР) кримінальних правопорушень, згідно вимог ст. 214 Кримінального процесуального кодексу (КПК) зменшилась на 21,6% (з 165 тис. 977 у 2021 році до 130 тис. 144 у 2022 році) [6].

Такі ж тенденції характерні й для інших кількісно-якісних ознак злочинності в Україні, що склались в умовах воєнної агресії РФ. Так, якщо у 2021 році за вказаний період, зокрема, мало місце 2 тис. 311 кримінальних правопорушень, відповідальність за вчинення яких передбачена ст. 263 Кримінального кодексу (КК) «Незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами» (що досить актуально з огляду запобіжної діяльності правоохоронних органів у сьогоденні), то у січні-травні 2022 року їх кількість скоротилась на 3,8% (відповідно з 2 тис. 311 до 2 тис. 224) [6].

Таким чином, ситуація. Що склалась в нашій державі з означеного виду суспільно-державної діяльності в умовах її війни з РФ, можна назвати не тільки своєрідним «феноменом» (рідкісним, надзвичайним та винятковим явищем) [7, с. 672], але й тоєоретико-прикладною проблемою, яка, як видається, має бути розглянута з огляду вироблених у науці доктринальних підходів з питань категорій причинності тих чи інших суспільних явищ [8, с. 333–340].

З огляду викладеного, вибрана у цій науковій статті тема дослідження є актуальною та такою, що має теоретичне і практичне значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як показало вивчення наукової літератури, досить активно та продуктивно розробкою проблем злочинності в Україні в умовах військової агресії РФ ще з 2014 року займаються такі учені, як: А. М. Бабенко, О. М. Бандурка, В. С. Батиргареєва, В. І. Борисов, В. В. Василевич, А. А. Вознюк, В. В. Голіна, Б. М. Головкін, О. М. Джу́жа, О. О. Дудоров, М. В. Карчевський, О. О. Кваша, Т. О. Коломoeць,

І. М. Копотун, В. Я. Конопельський, С. А. Мозоль, А. В. Савченко, М. В. Шепітько та ін.

Поряд з цим, варто зазначити, що найбільш цілеспрямовано та предметно у даному напрямі працює Ю. В. Луценко, основу наукових пошуків якого складають проблеми кримінально-правової політики у сфері забезпечення воєнної безпеки України [9, с. 33–47].

У той самий час, слід врахувати той факт, що у більшій мірі напрацювання вказаних та інших дослідників були пов'язані з так званою «гібридною» війною, яка велась РФ на Сході України з 2014 року до її повномасштабного вторгнення на територію нашої держави 24 лютого 2022 року, а тому не відображають ті детермінаційні процеси та особливості злочинності, яка сформувалась у нових соціально-військових умовах.

Виходячи з цього, *метою* даної наукової статті є обґрунтування особливостей детермінації злочинності в Україні у воєнних умовах, а головним *завданням* – розробка авторських пропозицій і висновків, що спрямовані на усунення існуючих у зв'язку з цим проблем, які пов'язані зі змістом запобігання кримінальним правопорушенням в нашій державі.

Виклад основного матеріалу. Без сумніву, що з урахуванням вимог, які пред'являються до будь-якого наукового дослідження, 5-ти місячний період виникнення і розвитку того чи іншого кримінологічно значущого суспільно-правового явища або процесу (як от – щодо загальних тенденцій злочинності, що склались в Україні на протязі січня-травня 2022 року), є недостатнім, а, отже, зробити фундаментальні висновки з цього приводу практично неможливо [10, с. 14–22].

У той самий час, проміжні та такі, що в подальшому можуть стати частиною системного аналізу злочинності, деякі отримані в ході даного наукового пошуку результати слід все-таки враховувати.

Перший із них, зокрема, стосується того юридичного факту, що жоден із учасників сторони обвинувачення (ст. ст. 36–41 КПК України) у кримінальному провадженні не зобов'язаний виявляти причини, що породжують, та умови, які сприяють, вчиненню кримінальних правопорушень, у зв'язку з чим не тільки порушуються процесуальні права як підозрюваного та обвинуваченого (ст. 42 КПК), так і потерпілого від злочину (ст. 55 КПК) [11, с. 109–116].

Сутність цієї проблеми полягає у тому, що у ст. 66 КК України законодавець визначив обставини, що пом'якшують покарання, які мають пряме відношення до процесу детермінації вчинення конкретного кримінального правопорушення [12, с. 200–211]. При цьому, як зазначено в ч. 2 ст. 66 КК, суд може визнати такими, що його пом'якшують, й інші обставини цього Кодексу, що не зазначені в ч. 1 цієї статті.

Більш того, встановлений в ході досудового розслідування та судового провадження тих чи інших пом'якшуючих покарання обставин дає можливість дати відповідь на питання щодо вини обвинуваченого або засудженого (ст. 43 КПК), але й дозволяє встановити мотиви вчинення особою кримінального правопорушення.

Зокрема, у контексті наведених вище статистичних даних щодо сучасного рівня злочинності в Україні, можна було б визначити не тільки детермінанти (причини, умови та корелянти), які сприяли винній особі у вчи-

ненні кримінальних правопорушень у військовий час та в умовах підвищеної кримінальної відповідальності за злочини проти власності (ст. ст. 185–187 КК), але й дослідити мотивацію її протиправної поведінки, тобто сформулювати новий погляд на зміст кримінальної політики нашої держави у теперішній загрозливий для її суверенітету та незалежності ситуації [13, с. 1–12].

Враховуючи зазначене, як видається, логічно було б доповнити КПК України правовою нормою «Встановлення причин та умов, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення», закріпивши її шляхом, зокрема, доповнення відповідним реченням:

а) п. 22 ч. 2 ст. 36 «Прокурор», а саме:

«До повноважень прокурора, який здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, відноситься також обов'язок вимагати у слідчих органу досудового розслідування встановлювати по кожному кримінальному провадженню причини та умови, які сприяли вчиненню кримінального правопорушення»;

б) п. 10 ч. 40 «Слідчий органу досудового розслідування» –

«До повноважень слідчого відноситься обов'язок встановлювати по кожному кримінальному провадженню причини та умови, які сприяли вчиненню кримінального правопорушення, та враховувати їх при визначенні закріплених у законі про кримінальну відповідальність обставин, які пом'якшують або обтяжують покарання».

Проте, для розв'язання вказаної задачі необхідно вирішити й другу

проблему, що стосується означеної у даній науковій статті проблематики, а саме – привести кримінальну процесуальну діяльність сторони обвинувачення (прокурорів і слідчих) до вимог ч. 2 ст. 19 Конституції України, відповідно до якої органи державної влади та їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачений Конституцією та законами України.

Тобто, без наділення прокурора та слідчого на рівні закону повноваженнями щодо виявлення причин і умов, які сприяли вчиненню конкретного кримінального правопорушення, самовільне заняття такою діяльністю буде суперечити встановленим загальним засадам кримінального провадження (верховенства права, законності, презумпції невинуватості; т. ін.) (ст. 7 КПК).

Саме такі дії суд відносить до перевищення службових повноважень [14, с. 255] та зобов'язує цей державний орган при здійсненні правосуддя оцінювати зміст будь-якого закону з точки зору його відповідності ст. 8 Конституції України і в необхідних випадках застосовувати її як акт прямої дії [15, с. 136].

І, на кінець, для реалізації запропонованого у даній роботі підходу необхідно, як видається, вирішити й третю існуючу у зв'язку з цим проблему по суті досліджуваної проблематики.

Мова, зокрема, ведеться про те, що без офіційного реагування прокурора та слідчого на виявлені причини та умови, які сприяли вчиненню кримінального правопорушення, відповідними процесуальними актами (діяннями) неможливо вирішити й інше

завдання кримінального правопорушення, що закріплено в ч. 1 ст. 1, ч. 2 ст. 50 КК та ст. 2 КПК, а саме – запобігання вчинення засудженими рецидивних злочинів (ст. 34 КК), а також захист у зв'язку з цим особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень.

Враховуючи зазначене, логічно було б КПК ст. 293-1 «Постанова слідчого щодо усунення причин і умов, які сприяли вчиненню кримінального правопорушення» наступного змісту:

«Після затвердження прокурором обвинувального акта слідчий зобов'язаний скласти постанову про причини і умови, які сприяли вчиненню кримінального правопорушення, яку направляє для їх усунення керівнику підприємства, організації та установи, незалежно від їх форм власності.

Про вжиті заходи керівник зазначених юридичних осіб письмово інформує слідчого.

За неподання відповідної інформації винна особа притягається до передбаченої юридичної відповідальності».

Висновки. Таким чином, для того, щоб з'ясувати сутність, зміст і особливості сучасного феномену злочинності в Україні, кореляція та в цілому детермінація якої обумовлена військовою агресією РФ, необхідно не тільки застосувати усталені та ефективні методи і технології та видозмінити у зв'язку з цим законодавчі підходи, з огляду тих завдань запобіжної діяльності, що визначені у чинному КК та КПК, а також у статутних законах, які встановлюють повноваження правоохоронних органів.

Список використаних джерел

1. Батиргареева В. С., Бабенко А. М. Аналіз сучасної криміногенної ситуації в Україні як інформаційна модель для розробки стратегії зменшення можливостей вчинення злочинів. *Архів кримінології та судових наук*. 2020. № 1. С. 39–54.
2. Головкін Б. М. Злочинність та показники її вимірювання. *Кримінологія: підручник*. За заг. ред. професора Б. М. Головкіна. Харків : Право, 2020. С. 65–73.
3. Головкін Б. М. Поняття кримінологічної детермінації. *Кримінологія: підручник*. За заг. ред. професора Б. М. Головкіна. Харків : Право, 2020. С. 116–126.
4. Оболенцев В. Ф. Базові засади системного аналізу злочинності та віктимізації в Україні: монографія. Харків : Юрайт, 2016. 116 с.
5. Головкін Б. М. Про детермінацію злочинності. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 1. С. 274–280.
6. Дані про кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень за січень-травень 2022 року. Єдиний реєстр досудових розслідувань. URL: <https://old.gr.gov.ua/ua/erdr.html> (дата звернення 01.04.2022).
7. Великий тлумачний словник сучасної української мови / укл. О. Єрошенко. Донецьк : ТОВ «Глорія Трейд», 2012. 864 с.
8. Кваша О. О. Значення філософської категорії причинності у кримінально-правових дослідженнях : традиції та сучасність. *Правова держава*. 2017. Вип. 28. С. 333–340.
9. Луценко Ю. В. Поняття та зміст воєнної безпеки України у світлі сучасних викликів та загроз. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2018. Вип. 137. С. 33–47.
10. Бабенко А. М. Тактико-психологічні, кримінально-процесуальні, адміністративно-правові та оперативно-розшукові заходи профілактики і запобігання кримінальним правопорушенням. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2021. № 1. С. 14–22.
11. Джу́жа О. М., Тичина Д. М. Побудова синергетичної моделі соціологічного правового підходу в теорії віктимологічного моделювання. *Правовий часопис Донбасу*. 2019. № 2(67). С. 109–116.
12. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології : теорія і практика : у 3-х кн. Київ : Видавничий Дім «Ін Юре», 2017. Кн. 1 : Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. 424 с.
13. Шепітько М. В. Формування кримінальної політики як науки кримінально-правового циклу. *Теорія і практика правознавства*. 2020. Вип. 2(18). С. 1–12.
14. Про судову практику у справах про перевищення влади або службових повноважень : постанова Пленуму Верховного Суду України № 15 від 26.12.2003. *Постанови Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах* / упоряд. В. В. Рожнова, А. С. Сизоненка, Л. Д. Удалова. Київ : ПАЛИВОДА А. В., 2011. С. 254–258.
15. Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя : постанова Пленуму Верховного Суду України № 9 від 01.11.1996. *Постанови Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах* / упоряд. В. В. Рожнова, А. С. Сизоненка, Л. Д. Удалова. Київ : ПАЛИВОДА А. В., 2011. С. 136–141.

References

Batyrgareyeva, V. S., Babenko A. M. (2020). Analiz suchasnoyi kryminohennoyi sytuatsiyi v Ukrayini yak informatsiyna model' dlya rozrobky stratehiyi zmeshennya mozhlyvostey vchynennya zlochyniv. [Analysis of the current criminal situation in ukraine

as an information model for developing a strategy to reduce the possibility of committing crimes]. *Arkhiv kryminolohiyi ta sudovykh nauk*, 1, 39–54.

Holovkin, B. M. (2020). Zlochynnist' ta pokaznyky yiyi vymiryuvannya. [Crime and indicators of its measurement]. *Kryminolohiya*. Kharkiv : Pravo, 65–73.

Holovkin, B. M. (2020). Ponyattya kryminolohichnoyi determinatsiyi. [The concept of criminological determination]. *Kryminolohiya: pidruchnyk*. Kharkiv: Pravo, 116–126.

Obolentsev, V. F. (2016). *Bazovi zasady systemnoho analizu zlochynnosti ta viktymizatsiyi v Ukraini* [Basic principles of systematic analysis of crime and victimization in Ukraine]. Kharkiv: Yurayt.

Holovkin, B. M. (2020). Pro determinatsiyu zlochynnosti. [About the Determination of Crime]. *Chasopys Kyivs'koho universytetu prava*, 1, 274–280.

Kvasha, O. O. (2017). Znachennya filosofskoyi katehoriyi prychynnosti u kryminal'no-pravovykh doslidzhennyakh: tradytsiyi ta suchasnist'. [Value philosophical category of causality in criminal law research: tradition and modernity]. *Pravova derzhava*, 28, 333–340.

Lutsenko, Yu. V. (2018). Ponyattya ta zmist voyennoyi bezpeky Ukrainy u svitli suchasnykh vyklykiv ta zahroz. [Concept and content of military security of Ukraine in the light of modern challenges and threats]. *Aktual'ni problemy mizhnarodnykh vidnosyn*, 137, 33–47.

Babenko, A. M. (2021). Taktyko-psykholohichni, kryminal'no-protsesual'ni, administratyvno-pravovi ta operatyvno-rozshukovi zakhody profilaktyky i zapobihannya kryminal'nym pravoporushennyam. [Tactical-psychological, criminalprocedural, administrative-legal and operative-search measures of prevention and prevention of criminal offenses]. *Pivdenoukrayins'kyi pravnychyy chasopys*, 1, 14–22.

Dzhuzha, O. M., Tychyna D. M. (2019). Pobudova synerhetychnoyi modeli sotsiolohichnoho pravovoho pidkhodu v teorii viktymolohichnoho modelyuvannya. [Construction of a synergetic model of a sociological and legal approach in the theory of victimological modeling]. *Pravovyy chasopys Donbasu*, 2(67), 109–116.

Zakalyuk, A. P. (2017). Kurs suchasnoyi ukrayins'koyi kryminolohiyi : teoriya i praktyka. [Course of modern Ukrainian criminology: theory and practice]: u 3-kh kn. Kyiv : Vydavnychyy Dim «In Yure», 1 : *Teoretychni zasady ta istoriya ukrayins'koyi kryminolohichnoyi nauky*.

Shepit'ko, M. V. (2020). Formuvannya kryminal'noyi polityky yak nauky kryminal'no-pravovoho tsykladu. [Criminal policy forming as a science of criminal legal cycle]. *Teoriya i praktyka pravoznavstva*, 2(18), 1–12.

O. Kolb, Doctor of Law, Professor, Honored Lawyer of Ukraine, Chairman of the working group of volunteers of the NGO "Union of the Disabled of Chernobyl in Volyn" of the All-Ukrainian public organization of the disabled "Union of Chernobyl of Ukraine"

ORCID: 0000-0003-1792-4739

"Phenomenon" of Ukraine's crime and features of its determination in the conditions of Russian aggression

The article analyzes some quantitative and qualitative indicators of criminal offenses in 2022, identifies the features of their determination in military conditions, as well as developed scientifically sound measures to address existing problems in this regard.

In particular, it is proposed to supplement the CPC of Ukraine with the legal norm "Establishment of the causes and conditions that contributed to the commission of a criminal offense" by making a relevant sentence in this Code:

a) item 22 part 2 of Art. 36 "Prosecutor", namely:

"The powers of the prosecutor overseeing the observance of the law during the pre-trial investigation in the form of procedural guidance for the pre-trial investigation also include the duty to require the pre-trial investigation investigators to establish the causes and conditions of criminal offenses in each criminal proceeding";

b) item 10 part 40 "Investigator of the pre-trial investigation body" -

"The powers of the investigator have the duty to establish in each criminal proceeding the reasons and conditions that contributed to the commission of a criminal offense, and to take them into account when determining the circumstances enshrined in the law on criminal liability that mitigate or aggravate punishment."

It is also proved that in order to solve this problem it is necessary to solve the second problem, which relates to the issues identified in this scientific article, namely - to bring the criminal proceedings of the prosecution (prosecutors and investigators) to the requirements of Part 2 of Art. 19 of the Constitution of Ukraine, according to which public authorities and their officials are obliged to act only on the basis, within the powers and in the manner prescribed by the Constitution and laws of Ukraine.

That is, without empowering the prosecutor and the investigator at the level of law to identify the causes and conditions that contributed to the commission of a particular criminal offense, unauthorized engagement in such activities will contradict the established general principles of criminal proceedings (rule of law, legality, presumption of innocence, etc.). Article 7 of the CPC), as well as the Basic Law of Ukraine.

Such actions are attributed by the court to the excess of official authority and oblige this state body in the administration of justice to assess the content of any law in terms of its compliance with Art. 8 of the Constitution of Ukraine and, if necessary, apply its provisions as an act of direct action.

Keywords: *criminal offense; determinants of crime; crime rates; weapon; determination; reason; condition; correlate.*